

El poder polític lleidetà a mitjan segle XX

JOSEP MARIA PONS i ALTÉS

Les peculiaritats del cas de la ciutat de Lleida (i algunes comarques del voltant) serveixen per introduir un estudi concret sobre el poder polític local del XIX, caracteritzat a Lleida per una gran presència del liberalisme progressista, l'augment del suport a demòcrates i republicans en la dècada de 1860, unes institucions dominades pels moderats i unes classes populars polititzades i amb capacitat de mobilització.

ADVERTÈNCIA CONTRA TÒPICS

Sovint s'afirma que un dels avantatges d'investigar sobre un àmbit geogràfic relativament limitat és poder descobrir processos interessants que se'ns escaparien si els observéssim amb menys deteniment o des de perspectives més àmplies.

El cas de la ciutat de Lleida resulta un bon exemple de l'afirmació anterior. Si ens haguéssim conformat a recollir els noms i cognoms de regidors i de diputats, i a continuació analitzar-ne l'adscripció política i social, fàcilment hauriem pogut tenir una primera impressió superficial (i errònia) i haver caigut en els tòpics sobre oligarquies i cacics (sobretot en detectar famílies que mantien la presència a l'Ajuntament des del segle XVIII, i molts diputats a Corts forans i designats pel Govern). És a dir, era probable reiterar aquella mena de consideracions que en el segle XIX veuen pertot arreu societats submises i blocs locals de poder homogenis, unes suposades característiques que de vegades es remarquen encara més si es tracta d'àmbits rurals o de municipis com Lleida, en què les activitats agràries eren bàsiques per a la majoria de la població.

Però la realitat era ben diferent, més complexa i dinàmica, i també més

difícil d'analitzar per l'historiador. Abans de presentar-ne algunes característiques, em sembla que val la pena exposar una sèrie de consideracions útils, segons la meua opinió, per a qualsevol investigació sobre els poders polítics locals a mitjan segle XIX:

- Per entendre l'evolució política d'un municipi o uns resultats electorals, és recomanable estudiar tant els guanyadors com els perdedors, tant els elegits com els votants. No serveix de gran cosa saber les simpaties polítiques i els interessos econòmics dels regidors i diputats, si no coneixem si es van haver de situar enfront d'alternatives organitzades, com van mobilitzar els seus partidaris, o si es van produir irregularitats durant el procés electoral.

- En contra d'un costum prou còmode, no hem de qualificar automàticament un ajuntament com a «moderat» o «progressista» en funció de qui governés a Madrid. A pesar de l'intervencionisme de les autoritats governamentals (encarregades de triar els alcaldes durant els anys de domini moderat), no es poden descartar la gran varietat de situacions possibles: alcaldes i regidors unànimement partidaris del govern o de l'oposició, alcaldes governamentals amb una majoria de regidors de

tendència política contrària, o regidors que s'escapaven a aquestes divisions tan estrictes, per exemple.

- Els factors i clienteles personals podien ser decisius (com ho poden ser actualment) però, en ocasions, les grans divisions polítiques servien per canalitzar a l'interior de cada municipi uns enfrontaments específics amb components ideològics i socials. Els grups locals adoptaven i adaptaven els llenguatges polítics d'àmbit espanyol.

- Descobrir que els regidors d'una ciutat formaven part dels grups benestants no ens hauria de sorprendre, ni hauriem d'abusar d'aquesta dada per construir grans interpretacions sobre les oligarquies: podria ser la conseqüència lògica de complir la legislació moderada predominant entre 1844 i 1868, que havia restringit extremament el nombre de possibles elegibles. En canvi, resulta més productiu identificar diferències d'origens i d'activitats, o comprovar si en moments en què va augmentar el nombre d'elegibles va canviar la composició social dels regidors. A més, moltes persones no tenien cap voluntat de ser regidor, un càrrec obligatori i gratuït que podia causar força problemes (per tant, les eleccions municipals sols expressarien tensions locals si es

trobaven prou elegibles amb influència social disposats a presentar-se).

- Resulta insuficient limitar-se a esbrinar què succeïa dins l'edifici de l'Ajuntament, ja que cal tenir en compte les influències socials i institucionals exteriors. Per exemple, costa entendre el significat de les accions municipals quan no se sap si són d'iniciativa pròpia, imposades pel governador civil, o una conseqüència de pressions rebudes per vies no institucionals.

LLEIDA ENTRE LA IMPLANTACIÓ DEL LIBERALISME I LA REVOLUCIÓ DE 1868

Des de principis del segle XIX les idees liberals havien anat penetrant a Lleida, i la disputa entre liberals i absolutistes es va fer evident entre 1820 i 1823, amb una participació de sectors populars gens menyspreable. Després que la restauració absolutista agreugés encara més la tensió, a partir de 1833 alguns liberals van entrar dins l'Ajuntament, tot i la seva percepció de ser una minoria que havia de resistir l'amenaça del carlisme.¹ Entre aquell any i 1837 van formar part de l'Ajuntament persones vinculades als ajuntaments absolutistes i d'altres de liberals, malgrat que les primeres van ser les que van controlar les alcaldies. La ruptura més important es produí el 1837, quan ja podem identificar els alcaldes com a liberals i quan va aconseguir regidories un nou grup més clarament progressista, que reforçà la seva posició entre 1840 i 1843.²

En definitiva, a Lleida la implantació del liberalisme estava provocant la substitució de l'anterior elit dirigent tradicional de la ciutat, que se sentia maltractada per un liberalisme en expansió que semblava haver estat útil per als desitjos d'ascens de bastants propietaris i professionals, i que havia arrelat sobretot entre comerciants, petita burgesia i artesans. Oposats a aquest liberalisme que es declarava gairebé unànimement progressista, existien tots aquells que amb la revolució liberal havien per-

dut les antigues posicions de poder polític (com integrants de famílies nobles presents en els ajuntaments absolutistes), i els que inicialment havien simpatitzat amb les reformes liberals però que ràpidament se'n desmarcaren en considerar que s'estaven radicalitzant massa. Aquests grups conservadors van tenir un suport especialment remarcable entre les principals fortunes i propietaris agraris, els clergues, alguns professionals, i pagesos (encara que mai no sobra insistir que aquestes classificacions no són de cap manera divisions rígides: en tots els grups socials hi havia representants de les diferents tendències polítiques, i a més era prou habitual que una mateixa persona exercís alhora diverses activitats econòmiques).

Pels sectors contraris al liberalisme progressista, l'oferta conservadora del moderantisme espanyol es presentà com la gran oportunitat. L'accés dels moderats al govern de Madrid l'any 1844 els va permetre expulsar els liberals de l'Ajuntament de Lleida, i durant els deu anys següents conservar les alcaldies i la majoria de les regidories. Tot i que la nova llei moderada d'ajuntaments

i la reducció del cens electoral els beneficiava, sovint van haver de recórrer a irregularitats electorals, a pressions sobre els votants o a la intervenció d'autoritats governamentals. Amb certa freqüència, i amb prou fonament, els moderats lleidatans eren qualificats com a absolutistes o col·laboradors amb el carlisme, i significativament els implicats no es van preocupar gaire de desmentir-ho. La integració d'una part del carlisme dins el moderantisme també es produí en altres territoris, però el grau a què arribaren els moderats lleidatans cridà l'atenció: fins i tot, en algun moment, els governs van semblar malfiar-se'n en considerar-los excessivament reaccionaris. Així, el moderantisme local resultaria una mena de reacció antiliberal, però prou pragmàtica per acceptar l'oferta d'ordre i de control social de les autoritats governamentals i, en conseqüència, també per acceptar les institucions censatàries. Aquest extremisme conservador dels moderats lleidatans els dificultava augmentar els seus suports socials, però igualment es podien presentar als governs moderats com els únics aliats locals possibles.

Els primers demòcrates lleidatans ja actuaren abans de la revolució de 1868 (J. LLADONOSA I PUJOL, *Història de Lleida*, vol. 2, Tàrrrega: F. Camps Calmet, 1974).

Dins la ciutat, el que els devia unir era el temor al futur si no reforçaven uns determinats valors conservadors de control social i ideològic, d'ordre i de catolicisme. En aquest sentit, el paper de la jerarquia eclesiàstica i d'una part important del clergat contribuïa a la legitimació del moderantisme lleidatà, al marge d'altres accions directament més "pràctiques": durant diversos anys, els ajuntaments moderats van augmentar irregularment el nombre de clergues amb dret al vot i els concentraren en un sol districte, la qual cosa va permetre que hi triomfessin les candidatures conservadores.

És remarcable l'escàs interès d'aquells dirigents conservadors per renovar la ciutat, a causa d'una certa passivitat i de la manca de recursos econòmics, però també per la por a transformacions que poguessin fer perillar certes relacions de subordinació. Davant d'una proposta de repartir terres abandonades entre jornaleros de la ciutat, la resposta negativa del síndic moderat Antoni Novell constitueix una mostra excel·lent d'un pensament favorable al conformisme, en exposar la seva resistència a un desenvolupament econòmic que provoqués més problemes socials: «la numerosa clase proletaria esta siempre en razon directa del incremento que toman la agricultura y la industria [...] veanse sino Ynglaterra y Francia, esas naciones mas adelantadas en cultura y riqueza, que tantos ensayos han hecho para desterrar la pobreza y la mendicidad ¿qué es lo que han conseguido? [...] hacer mas evidente aquella sentencia del Señor que condenó a la humanidad á mantener á sus hermanos pobres».³

Enfront dels moderats, els liberals progressistes lleidatans van mantenir una relativa cohesió i un notable suport entre els votants, cosa que els permetia aconseguir bons resultats electorals quan disminuïen les irregularitats i creixia el nombre d'electors pertanyents a les classes mitjanes. La seva gestió al capdavant de l'Ajuntament durant el Bienni Progresista (1854-1856) va ser breu i

farcida de problemes, amb crítiques entre els mateixos liberals i actituds venjatives, tot i que cal destacar la presència al capdavant de l'alcaldia d'un demòcrata (com també ho eren dos dels diputats a Corts elegits a la província). Els demòcrates encara formaven part del que es coneixia com a «partido liberal» de Lleida, i reflecteixen l'existència d'un projecte més radical i popular que exigia canvis substancials en el règim polític.

L'any 1858 es constituí a Madrid el nou govern de la Unió Liberal, una suposada via intermèdia entre moderats i progressistes, i amb un discurs reformista que va tenir uns resultats limitats. Tanmateix, en els àmbits locals aquest canvi a Madrid obria les portes a reestructuracions polítiques de molt més abast, com succeí a Lleida.

«El nou govern liberal constituït a Madrid el 1858 obrí les portes a una renovació política a la ciutat de Lleida que aniria desplaçant els moderats de les regidories»

Inicialment la Unió Liberal a Lleida semblà ser la simple adhesió o el pacte amb el govern de determinats grups, encapçalats per liberals com Manuel Fuster Arnaldo i Dídac Joaquim Ballester, amb la participació inicial de moderats. L'important és que a partir de 1859 els alcaldes (nomenats pel govern) van ser liberals d'origens progressistes, i els anys següents els moderats van ser expulsats progressivament de les regidories. Es produí una renovació en els dirigents polítics, en perdre els moderats el suport governamental i no poder evitar enfrontaments amb els representants del nou projecte polític: els liberals de Lleida van mantenir l'autonomia, aprofitaren

l'oportunitat sorgida arran del canvi polític a Madrid per aconseguir l'hegemonia a l'Ajuntament, i la principal escissió que van patir va ser la dels demòcrates.

Pel que fa als personatges més directament implicats a favor de la proposta d'Unió Liberal (beneficiats amb l'obtenció d'alcaldis i altres càrrecs), alguns d'ells tenien actituds força conservadores i molt crítiques amb els demòcrates, però sempre havien denunciat els abusos comesos pels moderats. Es consideraven a si mateixos una minoria "modernitzadora" enmig d'una societat inculta, i en les seves propostes barrejaven una actitud paternalista amb una mena de "pragmatisme apolític". El seu model ideal de ciutat més "urbana" i "burguesa" xocava amb una realitat molt més agrària, i el seu elitisme complicava la relació amb les classes populars, que teòricament havien de rebre el seu missatge "civilitzador".

Una part essencial d'aquest discurs era la insistència que la ciutat necessitava canvis profunds, renovació urbanística, millora dels serveis i inversions en obres públiques; i que per aconseguir-ho calia superar les limitacions de l'anterior gestió municipal moderada i preparar un pla general ambiciós. Els resultats en aquells anys van ser destacables: enderrocament de muralles, empedrat i alineació de carrers, inauguració de l'enllumenat públic de gas i construcció d'un passeig als afores de la ciutat (els actuals Camps Elisis), entre altres iniciatives.

D'altra banda, els sectors més propers als progressistes "purs" i els demòcrates no s'estalviaren crítiques a la voluntat "apolítica" dels nous alcaldes. En la dècada de 1860 els demòcrates i republicans lleidatans van adquirir autonomia respecte al partit liberal local, van estendre la seva organització per tota la província, van consolidar un discurs interclassista més proper a les reivindicacions populars i es van poder presentar com una alternativa amb credibilitat. Després que a les eleccions municipals de 1860 es des-

marquessin per primer cop de l'estratègia general del partit liberal progressista lleidatà, a les eleccions de diputats a Corts de 1863 la seva consigna d'escriure a les paperetes unes paraules de protesta la va seguir més del 10% dels votants. Fou precisament llavors quan els demòcrates van publicar un manifest que va servir de presentació pública com a grup independent, amb un programa que reclamava respecte als drets polítics, reforma de l'estructura estatal i més justícia social. L'experiència d'ajuntaments i alcaldies liberals s'acabà el 1866, quan tots els regidors van dimitir a causa de problemes financers agreujats per un moti contra els consums soferit el 1865, i especialment per la pressió de les noves autoritats governamentals moderades; en conseqüència, molts progressistes i demòcrates van triar la via insurreccional per obtenir el poder, després que se'ls hagués impedit integrar-se dins el règim polític. Els moderats van recuperar l'hegemonia a les institucions entre 1866 i 1868, fins al triomf de la revolució d'aquest últim any. Aleshores, els republicans i els demòcrates van prendre el relleu i van esdevenir la força política dominant. A pesar que molts d'ells no tenien cap vocació revolucionària, la seva major implicació en les protestes contra els consums i les quintes, i les seves denúncies contra un sistema polític deslegitimant els ajudaren a expandir-se ràpidament. L'evolució posterior queda fora dels límits d'aquest article i encara tenim moltes incògnites per resoldre. En tot cas, val la pena mencionar que la gran implantació del republicanisme federal es confirmà poc després, quan els seus candidats van obtenir les set places que la província escollí a les Corts Constituents.

UN BALANÇ

No pretenc ocultar que bastants dirigents moderats i progressistes compartien la preocupació per conservar l'ordre públic, de vegades tenien un discurs elitista amb elements comuns, i volien garantir el compli-

ment de les noves regles de joc econòmiques que havia implantat la revolució liberal. Però això no impedeix afirmar que els progressistes i moderats lleidatans tenien uns referents simbòlics i ideològics ben allunyats, i unes pràctiques polítiques sensiblement diferents. Aquesta constatació devia ser molt visible a causa de la proximitat (o fins i tot identificació) de molts moderats de Lleida amb "ultrareialistes" i carlins, i del fet que el liberalisme lleidatà s'hagués agrupat dins el progressisme. A més a més, la repressió que en determinats moments van patir alguns progressistes va ser remarcable (en ocasions, amb l'ajut d'autoritats superiors i de la declaració d'estat excepcional), i certs atacs i assassinats produïts a la ciutat durant el segon terç del segle XIX semblen tenir implicacions polítiques. Tot plegat dificultava arribar a acords entre les dues parts, o dels governs moderats amb els sectors més conservadors del liberalisme lleidatà. Per tant, a la ciutat de Lleida i algunes comarques properes, el model polític sembla prou peculiar i es caracteritza per una gran presència del liberalisme progressista (segurament gràcies a un ràpid creixement durant les dècades de 1820 i 1830), un augment del suport als demòcrates i republicans en la dècada de 1860 (facilitat per la prèvia implantació del progressisme), uns moderats que van conservar durant molts anys el domini de les institucions en gran part per pressions i per una legislació electoral molt restrictiva, i unes classes populars (tant a la ciutat com en diversos pobles) prou polititzades i amb capacitat de mobilització (un sistema polític censatari no comporta obligatòriament que els exclosos hagin perdut qualsevol influència o participació activa).

Evidentment, caldria afegir més elements al model presentat en les pàgines anteriors.⁴ Com a mínim, voldria mencionar que tot allò que he explicat fins ara no s'entén sense l'existència d'unes institucions estatals amb voluntat intervencionista, sovint ineficaces, però no gaire dè-

bils quan es tractava de garantir l'ordre i que podien ser decisives per consolidar el poder de determinats dirigents municipals (que de vegades eren els primers a reclamar un major intervencionisme estatal, si observaven que perillava la seva preeminència).⁵ A pesar de les seves insuficiències, aquests mecanismes de control superior també podien perjudicar l'acció quotidiana dels ajuntaments, especialment en els moments en què volien impulsar més projectes (a Lleida, aquests efectes negatius van ser particularment perceptibles durant les alcaldies liberals entre 1859 i 1865, amb diverses iniciatives retingudes a Madrid i greus perjudicis financers). Els poders locals tenien capacitat per modificar o resistir-se a ordres superiors però, malgrat tot, el centralisme produïa uns efectes ben reals.⁶

Notes

1. M. LLADONOSA, *Carlins i liberals a Lleida*, Lleida: Pagès Editors, 1993.

2. Q. CASALS, «La formació de l'elit de poder del grup dominant del municipi de Lleida en la primera meitat del XIX i els seus orígens en l'Antic Règim», dins *Control social i quotidianitat. Terceres jornades sobre Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans* (en premsa); ID., *El trienni progressista a la Lleida del segle XIX. La regència del general Espartero (1840-1843)*, Lleida: Pagès Editors, 2000.

3. Arxiu de la Paeria de Lleida, caixa núm. 1529 (catalogació antiga), secretaria general-expedients 1844, carpeta de Societat Econòmica 1844, informe del 13 d'octubre.

4. J.M. PONS I ALTÉS, *El poder polític a Lleida (1843-1854). Eleccions i pronunciaments*, Lleida: La Mañana-Patronat Municipal Josep Lladonosa i Pujol, 1998; ID., *Moderats i progressistes a la Lleida del segle XIX*, Lleida: Pagès Editors, 2002.

5. J.M. PONS I ALTÉS, «Estado y poderes políticos locales en la España de mediados del siglo XIX: la construcción del centralismo bajo los moderados», dins P. CARASA SOTO (coord.), *Ayuntamiento, Estado y Sociedad. Los poderes municipales en la España contemporánea*, Valladolid: Ayuntamiento de Valladolid - Instituto Universitario de Historia Simancas, 2000, p. 29-42.

6. E. TOSCAS, *L'Estat i els poders locals a la Catalunya del segle XIX. Una visió des de Sarrià (1780-1860)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997; ID., «Centralización y "autonomías locales" bajo el Estado liberal en España. Una confrontación de normas con prácticas», *Hispania*, núm. 198, gener-abril 1998, p. 213-232.

Josep Maria Pons i Altés
Professor ajudant a la Universitat de Múrcia